

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

**Toevalsvondst In Wieltje (Ieper – Sint-Jan)
Aan de trappen van de onderwereld.**

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

Dit rapport maakt deel uit van de reeks Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed.

59: TOEVALSVONDST IN WIELTJE (IEPER – SINT-JAN) Aan de trappen van de onderwereld.

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed
Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid,
Beleidsdomein Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed
Published by the Flanders Heritage Agency
Scientific Institution of the Flemish Government,
Policy area Town and Country Planning, Housing Policy and Immovable Heritage

Verantwoordelijke uitgever: Sonja Vanblaere

Auteurs: Marc Dewilde en Franky Wyffels

agentschap Onroerend Erfgoed
Koning Albert II-laan 19 bus 5, 1210 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroenderfgoed.be
www.onroenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Open Data Licentie Vlaanderen v. 1.2.

This work is licensed under the Free Open Data Licence Flanders v. 1.2

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

TOEVALSVONDST IN WIELTJE (IEPER – SINT-JAN)

Aan de trappen van de onderwereld.

MARC DEWILDE EN FRANKY WYFFELS

INHOUD

1	ADMINISTRATIEVE FICHE	5
2	INLEIDING	5
3	LIGGING EN BODEMGESTELDHEID	6
4	HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE INFORMATIE	8
5	VELDWERK	10
6	BESLUIT	17
7	GERAADPLEEGDE LITERATUUR	17

1 ADMINISTRATIEVE FICHE

leper - Wieltje

Uitvoerder (bedrijf, instelling, privé-persoon)	agentschap Onroerend Erfgoed
Bouwheer	Stad leper
Naam vergunninghouder machtiging	Marc Dewilde
Bewaarplaats opgravingsdocumentatie	agentschap Onroerend Erfgoed – West-Vlaanderen Stadenstraat 39 8610 Zarren
Bewaarplaats vondsten en monsters	Idem
Dossiernummer	2014/410
Site-code	IE-WI-14
Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, plaats)	West-Vlaanderen, leper, Sint-Jan, Wieltje
Kadastrale informatie	leper, 6 ^{de} Afd., Sie A, openbaar domein
Coördinaten	Lambert 72: X: 47914,979 - Y: 174372,688
Datum vondst	8/10/2014
Datum melding	8/10/2014
Veldwerk	9-31/10/2014
Trefwoorden	Loopgraaf, nieuwste tijden, toevalsvondst
Administratie toezicht	Steven Mortier (agentschap Onroerend Erfgoed)

2 INLEIDING

Rioleringswerken in Wieltje (leper - Sint-Jan) brachten -niet geheel onverwacht- resten uit de Eerste Wereldoorlog aan het licht..

De vondst werd op 8 oktober 2014 gemeld door Gilbert Ossieur, voorzitter van de Vrienden van het In Flanders Fields Museum, die in Wieltje woont. Jan Decorte, intergemeentelijk archeoloog van Archeo7 deed de rest.

De rioleringswerken werden op last van de stad leper uitgevoerd door Desot bvba.

Fig. 1 De ploeg van het agentschap in volle actie!

3 LIGGING EN BODEMGESTELDHEID

Wieltje is een gehucht van Sint-Jan, een deelgemeente van Ieper. Het ligt 1 km ten (noord)oosten van de dorpskern langs de Brugseweg en heeft zich ontwikkeld, waar oorspronkelijk de weg naar Roeselare zich afsplitste van de weg naar Brugge. Op de eind 18de eeuwse kaart van Ferraris staat *het wielken* aangegeven. De aanleg van de Brugseweg (N313), kort na WO I, van de Noorderring (N38), maar vooral van de A19 (jaren 1970) heeft er uiteindelijk voor gezorgd dat Wieltje afgezonderd is geraakt en een rustig woongebied is geworden.

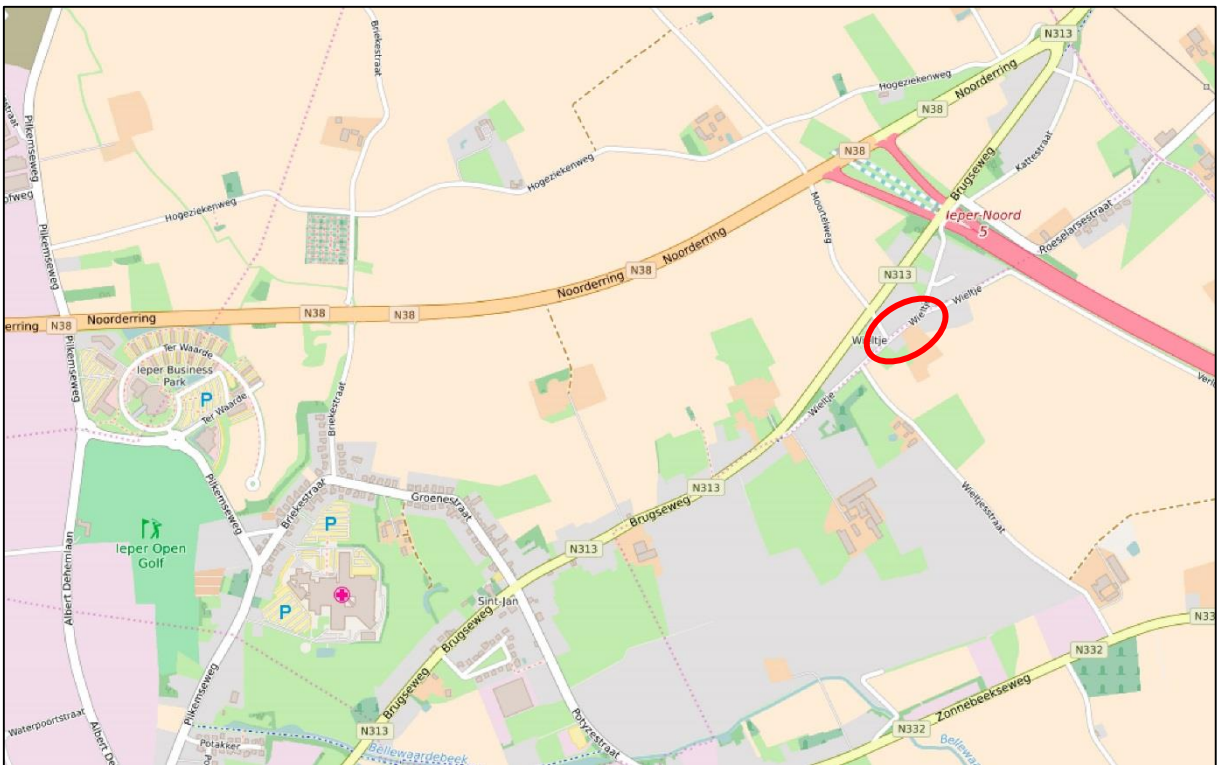

Fig. 2 Wieltje op Ferraris/Localisatie van de vondst.

Kadastraal is de vindplaats bekend als leper, 6de Afd., Sie A, openbaar domein (Wieltje). Bodemkundig wordt het terrein getypeerd als matig natte, lichte zandleem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont. Topografisch bevinden Sint-Jan, Wieltje en de Brugseweg zich op een NO-ZW verlopend, licht uitgesproken plateau.

4 HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE INFORMATIE

In 2013 is door Monument Vandekerckhove nv een opgraving¹ uitgevoerd op een terrein, zo'n 150 m meer naar het noordoosten gelegen. Naar aanleiding hiervan is een uitgebreide historische voorstudie gemaakt².

Hieruit blijkt dat Wieltje vooral vanaf de Tweede Slag bij Ieper in de vuurlijn verschijnt. Eind mei 1915 waren de Duitsers immers doorgestoten tot vlakbij Wieltje en werd de geallieerde frontlinie uitgebouwd ter hoogte van de wegsplitsing. Daarachter kwamen ondersteuningslinies tot stand.

De, bij de vondstmelding, aangetroffen loopgraaf staat bekend als Monmouth Trench, overgaand in Admirals Trench en komt alleszins vanaf september 1916 in beeld³. De structuur zou evenwel iets ouder kunnen zijn. In de wintermaanden van 1916 tot mei 1917 fungeert deze linie zelfs als frontlijn. Vanaf april 1917 worden nieuwe, vooruitgeschoven loopgraven aangelegd en is voor deze loopgraaf opnieuw een rol in de tweede linie weggelegd.

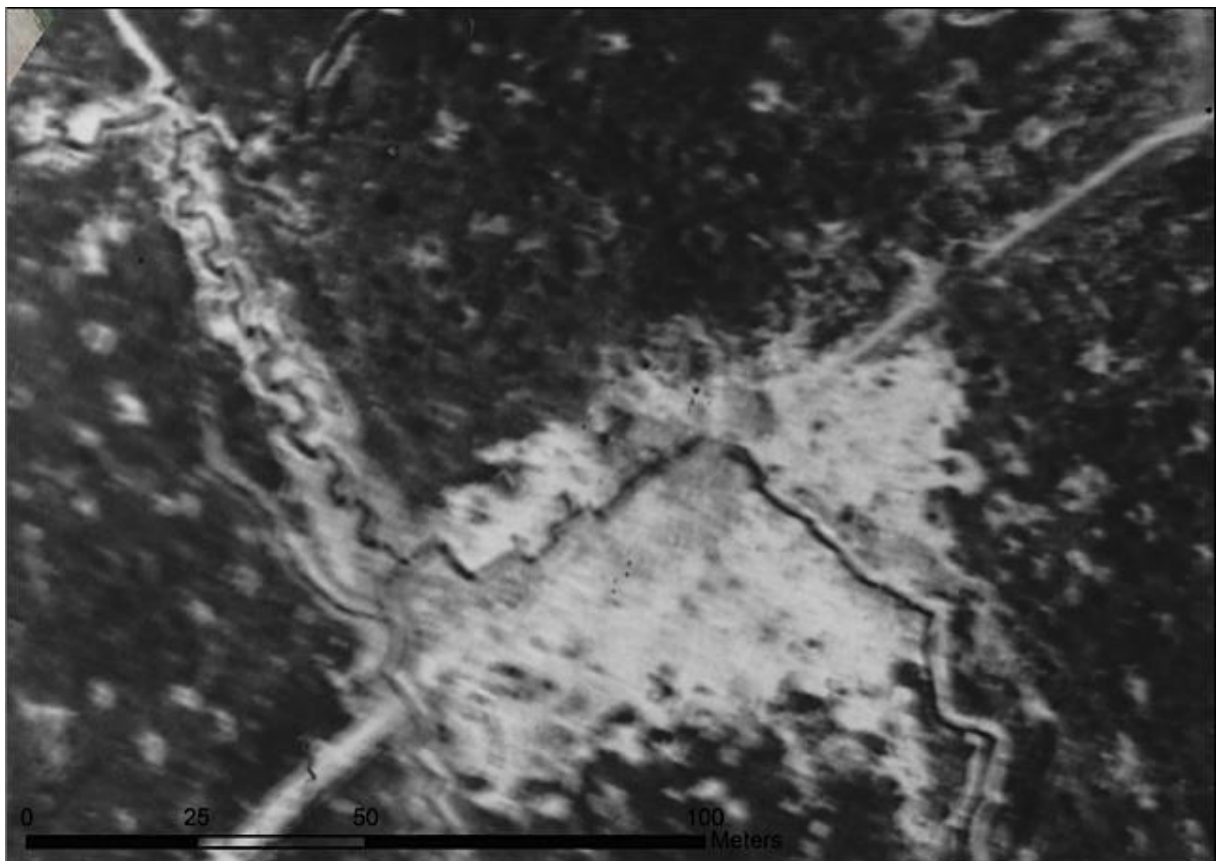

Fig. 3 Luchtfoto 03-07-1917

¹ Heyvaert 2014.

² Heyvaert 2012, 13-32.

³ Heyvaert 2012, 27.

Eind 1916 werd onder de ruïnes van Wieltje ook een begin gemaakt met de aanleg van een *deep dugout*, die toepasselijk de naam Hades Dugout meekreeg⁴. Dit ondergronds verblijf was in mei 1917 klaar, maar bleef eigenlijk onafgewerkt.

De 177ste Tunneling Company van de Royal Engineers voerde de werken uit. Ze werden afgelost door de 250ste Tunneling Company. Of en in welke mate zij het werk hebben voortgezet is niet geweten.

De ondergrondse constructie ligt op 11 m diepte⁵ en bood een onderkomen aan 2000 man. Ook een hoofdkwartier, een verbandpost en een keuken waren erin ondergebracht. De aanleg is in enkele gevallen kunnen gebeuren vanuit een huiskelder. Ter hoogte van de westelijke ingangen was een machinekamer en opslagplaatsen voor zandzakken en brandstof voorzien.

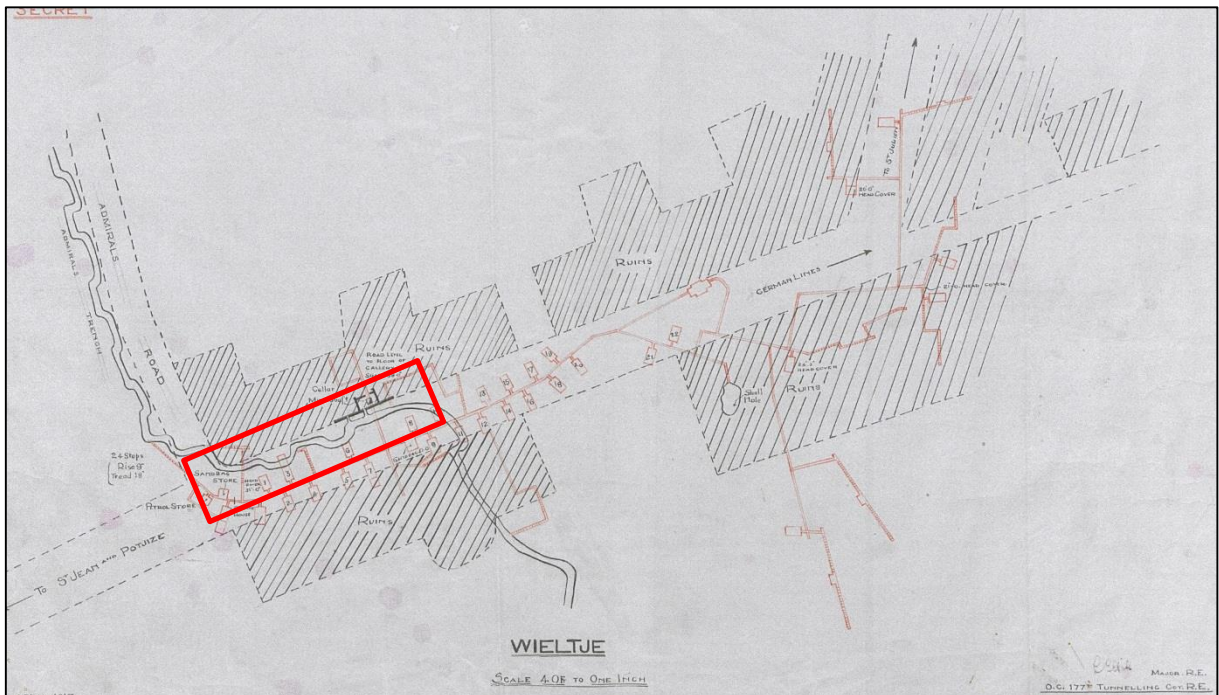

Fig. 4 Onder Wieltje was Hades Dugout, een uitgebreid netwerk van gangen en verblijven gegraven. Het was één van de grootste Britse schuilplaatsen aan het westelijk front.

We bevinden ons ook in de schaduw van de gedenkzuil voor de 50th Northumbrian Division, waarvan de 149ste Brigade hier in de Tweede Slag zwaar onder druk kwam te staan. Deze obelisk is als ID30759 opgenomen in de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed en als ID94612 in de inventaris van het Wereldoorlogerfgoed. Nog iets zuidwestelijker ligt Oxford Road Cemetery, waar vooral gesneuvelden van de 3de Slag zijn bijgezet (ID201127). In de CAI is Hades Dugout bekend als ID160128, de opgravingen van Monument nv als ID163296.

⁴ Barton e.a. 2005, 253.

⁵ Naar het oosten toe vermindert de diepte tot zo'n 8,5 m.

5 VELDWERK

In de loop van oktober 2014 kreeg het agentschap Onroerend Erfgoed ruim de tijd om de sporen grondig te onderzoeken. Het veldwerk kreeg z'n beslag tussen 9 en 31 oktober (machtiging 2014/410). De afspraken met Desot bvba waren duidelijk en sluitend. Ook kregen we, wanneer dit nodig bleek, machinale ondersteuning⁶.

De aangetroffen loopgraaf was het NO-ZW gericht tussenstuk -verbinding van Monmouth Trench en Admirals Trench- van een voor de rest NW-ZO gerichte structuur. Dit tussenstuk volgde over zo'n 50 m, de loop van de straat, tussen de ruïnes van de huizen. De zuidelijke helft en de aansluitende Admirals Trench waren uitgebouwd met traversen⁷.

De loopgraaf was bijwijlen structureel zeer goed bewaard⁸ en dat ondanks de verstoring door de aanleg van een naoorlogse waterleiding.

Fig. 5 Opmetingsplan van de loopgraaf met aanzet van de 2 trappen en de verbinding naar de ventilatieschacht. Ook een mogelijke andere ventilatieschacht is aangegeven.

⁶ Met dank aan John Desot, werfleider William Desot en kraanman Lode Gousseij.

⁷ Ten aanzien van de frontlinie achteruit springende U of C-vormige uitstulpingen in de loopgraaf. Daardoor komt de loopgraaf in grondplan meanderend over.

⁸ Er is ook een scheikundig proces actief, waarbij de bacteriën uit het hout migreren naar de omgevende zandleem op zoek naar zuurstof. Eenmaal alle zuurstof opgebruikt is, sterven ze af en blijft het hout goed bewaard (Info collega Marnix Pieters, waarvoor dank).

We ontdekten *A frames*, waarop *duckboards* (loopplanken of vlonders) rustten. Aan de buitenkant waren ze beschoeid met metalen golfplaten (1,85 op 1 m). De onderkant was met gevlochten (getorseerd) en gespannen ijzerdraad extra versterkt (bijeengehouden). De bewegingsruimte ging van 1,65, onderaan naar 2,1 m.

Plaatselijk waren er twee *duckboards* -met balkjes ertussen- op elkaar gestapeld, wat problemen met de waterafvoer suggereert. Uitzonderlijk waren het er zelfs drie! Verschillende soorten (lengte, breedte, breedte van de planken) *duckboards* zijn door elkaar gebruikt. Er komen ook *duckboards* voor met zeer brede planken⁹. Op sommige is metaaldraad -in golvingen- vastgenageld. Om uitglijden te vermijden? Plaatselijk waren ook planken naast mekaar gelegd op de *duckboards*.

In de vulling van de loopgraaf werden veel fragmenten van zandzakjes aangetroffen, wat er op wijst dat de bovenbouw met dergelijke zakjes was afgewerkt (fig. 6). Er zaten ook heel wat telefoondraden tussen, wat een functie als communicatieloopgraaf bevestigt.

Fig. 6 Goed bewaarde *A frame*; onderaan verstevigd met ijzerdraad en zijdelings beslagen met golfplaten; opeen gestapelde *duckboards* verhoogden het loopniveau. In de vulling zijn enkele telefoondraden zichtbaar.

De vondst van een trap en van de aanzet van een andere trap naar Hades Dugout spraken tot de verbeelding.

De enige -n.a.v. het veldwerk- toegankelijke trap bleek evenwel onafgewerkt, waardoor verkenning van de schuilplaats, eventueel met een mobiele camera onmogelijk was. De bereikte diepte bedroeg 3,09 m (onder loopgraafniveau), de breedte 1 m.

De trap sloot aan op een hoek van een traverse en ontwikkelde zich min of meer in het verlengde ervan. De trap loopt uit op een overloop, waarop twee kleine, rechthoekige uitsprongen zitten (inwendig: 1 m breed op 0,75 m diep en 0,9 m breed op 0,2 m diep, de hoogte bedraagt telkens 1,95 m). Vervolgens zou de constructie een rechte hoek maken in zuidelijke richting om aan te sluiten op de hoofdgalerij van de *deep dugout*.

⁹ 183 x 46 cm: 11 planken van +/- 14 cm; 181 x 46 cm: 12 planken van 10 à 16 cm.

De ruimtes zijn gebouwd volgens het dekbalkprincipe. De plafondplanken liggen op de wandplanken. Ertussen is op de plafondplank een plank genageld om het inklappen van de wand te verhinderen. De wandplanken staan op de vloerplanken en worden door kleine vierkante plankjes gestabiliseerd.

De trap was aangelegd met hoge, steile treden. Kunnen we hieruit afleiden dat dit de eerste fase van de aanleg was en het de bedoeling was om de trap, eenmaal de gewenste diepte bereikt was, bruikbaar te maken.

Uit het ontwerp blijkt alleszins dat het in de bedoeling lag hier een toegangstrap aan te leggen¹⁰.

Fig. 7 De toegangstrap is zeer steil met hoge treden. Onderaan rechts is al de bovenkant van de aanzet van een overloop(?) te zien. Werd de ondergrond te moeilijk om te beheersen?

Bij het graafwerk om de trap vrij te leggen kwam op de rand van de uitgraving een kolomvormig spoor aan het licht, barstensvol afval. Waarschijnlijk betreft het een (opgegeven?) verluchtingsschacht van de *deep dugout*. Opgegeven omdat er veel oorlogsmateriaal in de vulling was terechtgekomen.

De andere trap bevond zich onder het voetpad (kruispunt Wieltje-Moortelweg) en kon dan ook niet verder verkend worden. Omdat in het verlengde van de toegangstrap ook de trap ligt om uit de loopgraaf te stappen, konden een zevental treden in kaart gebracht worden. De breedte komt in dit geval op 0,85 m, de trappenhoogte varieert tussen 20 en 23 cm.

¹⁰ Uit vergelijkbare constructies is immers al gebleken dat de ontwerpen niet altijd klakkeloos uitgevoerd zijn.

Fig. 8 Op de voorgrond zijn de eerste treden van een trap te zien; de toegang tot het ondergronds complex Hades *deep dugout*. Er komt ook een kabel tevoorschijn. Ook de trap om uit de loopgraaf te klimmen is hier ingebracht.

Hier bevindt zich ook het westelijke uiteinde van de *deep dugout*, alwaar de opslagplaatsen voor benzine en zandzakken en de machinekamer waren ondergebracht.

In de wand van de loopgraaf is ook de aanzet zichtbaar van de verbinding met een huiskelder, waarin op het plan een *mine shaft*, een verluchtingsschacht is aangegeven. Haaks op de loopgraaf staat een gang, die uit U-frames, een verhoogde plankenvloer op liggers, vastgemaakt aan de U-frames en wandbeplanking is samengesteld. De doorgang is 0,82 m breed. Op de plankenvloer ligt een *duckboard*.

Fig. 9 Aanket (onder de boordsteen van het voetpad) van de doorgang naar de verluchtingsschacht. Een van de wanden is omgevallen.

Ook het vondstenmateriaal is uitzonderlijk goed geconserveerd gebleven. Vier Lee Enfield geweren, allerlei gereedschap, uitrustingsstukken, ingepakt medisch materiaal (jodiumampulles), elektrische lampen, conservenblikken, een slijkschop, ... een hele wereld opende zich.

Fig. 10 Het dichtgooien van de loopgraaf heeft men aangegrepen om zich te ontdoen van 4 intacte geweren.

Fig. 11 Een van de Lee-Enfield geweren vóór de behandeling.

Fig. 12 Allerlei ampulles uit de verpakking (rechts) gehaald.

Fig. 13 Bijgeenvonden vork , (zilveren) lepel en mes, waarop het (stam?)nummer 31805338 is aangebracht; oliespuit; transport kist voor 12 Mills handgranaten. Centraal zaten de ontstekers. Met een speciale sleutel , die aan het deksel was opgehangen , konden ze geïnstalleerd worden; houten pijp met bakelieten mondstuk.

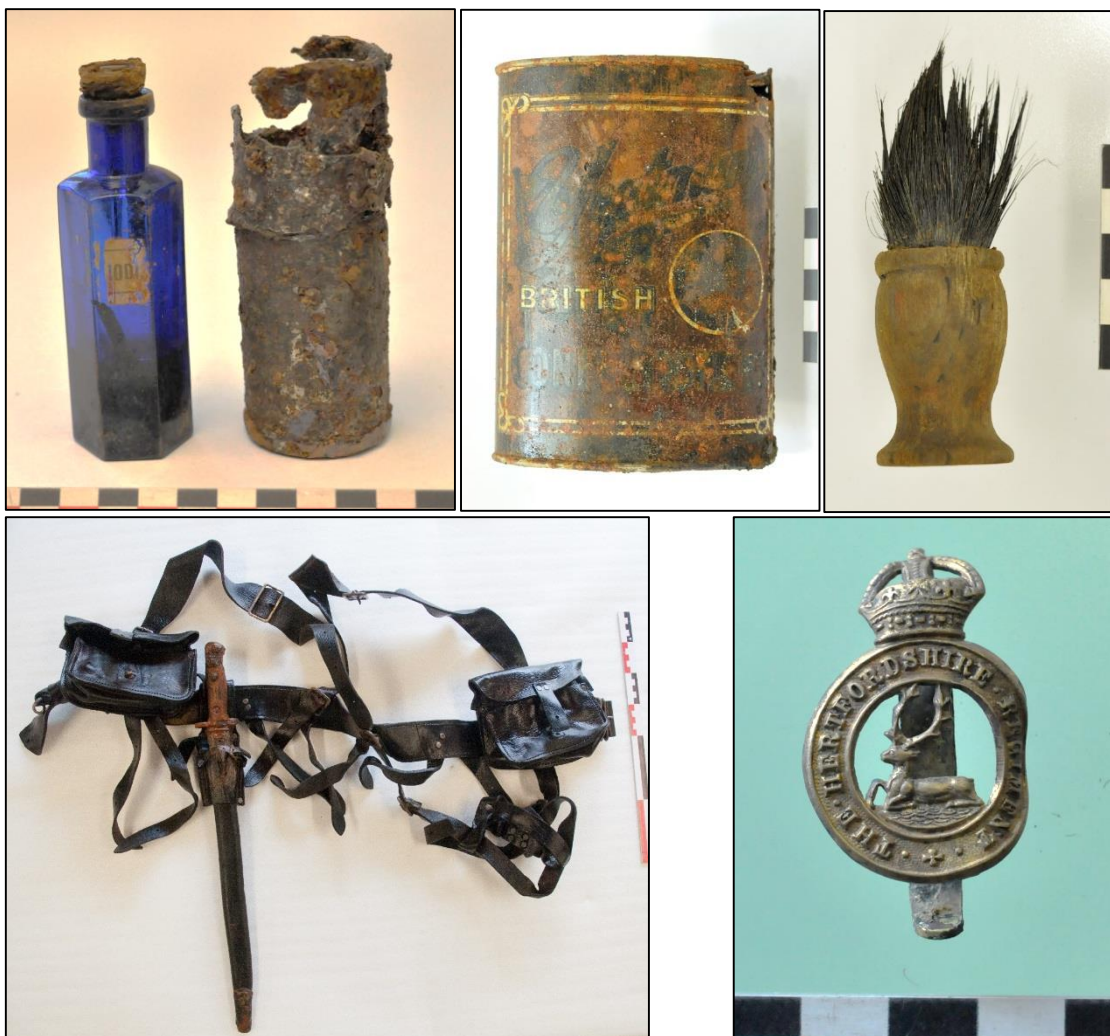

Fig. 14 Metalen koker, waarin een jodiumflesje stak. Aan de stop zat een plazen applicator; blik van Yeatman's British Confectionery (chocolade?, andere zoetigheid?); scheerborstel; P14 lederen webbing met kogeltassen, veldfleshouder, bajonethouder en bajonet; kepie insigne van The Hertfordshire Regiment.

Uit de houtanatomische studie¹¹ bleek dat voor 60 % Scandinavisch naaldhout (grove den, fijnspar en zilverspar) werd aangewend, aangevuld met Douglas spar, die uit het westen van Noord-Amerika werd aangevoerd. De soorten zijn door elkaar gebruikt. Zo'n 10 % was lokaal en betreft vooral wilg of populier en een weinig es. Vermoedelijk voerde men hiermee enkele herstellingen uit. Olm kwam niet aan bod. Douglas spar werd in dit geval enkel bij de uitbouw van de verluchtingsschacht gebezigd¹². Dit was dus waarschijnlijk een apart onderdeel van de uitbouw van de *deep dugout*.

¹¹ Haneca 2016a

¹² Haneca 2016b

6 BESLUIT

Eens te meer is het bewijs geleverd dat het WO I (ondergronds) patrimonium bijwijlen uitstekend bewaard is gebleven. Zowel structureel als naar vondsten is dit een toplocatie gebleken.

De aangesneden loopgraaf was, ondanks de verstoring door de aanleg van een waterleiding, structureel heel representatief en vertoonde ook enkele aanpassingen, die voor de lokale situatie nodig werden geacht.

De loopgraaf maakte verbinding met Hades *Deep Dugout*, een van de grootste ondergrondse soldatenverblijven in de Ypres Salient. Een trap was onafgewerkt gebleven, een andere kon niet geëxploreerd worden. In een wand van de loopgraaf kon ook de aanzet van de verbinding met een verluchtingsschacht herkend worden.

Uit de vulling konden verschillende vondsten opgediept worden, die opvielen door hun goede bewaring.

7 GERAADPLEEGDE LITERATUUR

APERS T. & HEYVAERT B. 2013: Outpost Wieltje: vroege Britse stellingbouw in de Ieperboog (Ieper – W.-VI.), *Conflict in contact*, I, 14-18.

BARTON P., DOYLE P. & VANDEWALLE J. 2005: *Beneath Flanders Fields Tunnels en mijnen 1914-1918*, Zonnebeke.

HANCA K. 2016A: Houtresten uit een WO I-loopgraaf in Wieltje (Ieper, Sint-Jan), *Rapporten Natuurwetenschappelijk Onderzoek, Onroerend Erfgoed*, 011.

HANCA K. 2016b: Hout in de loopgraven: van olm tot Douglas spar, *Conflict in Contact*, IV, 51-60.

HEYVAERT B. 2012: Wieltje Ieper (prov. West-Vlaanderen) Archeologische opgraving Historisch vooronderzoek, *Monument Vandekerckhove Afdeling Archeologie Rapport 2012/09*.

HEYVAERT B. 2014: Wieltje Ieper (prov. West-Vlaanderen) Archeologische opgraving, *Monument Vandekerckhove Afdeling Archeologie Rapport 2014/ 13*.

IE-WI-14 Sporenljst

Spoornr.	Spoor	Vondsten
000	Opkuis na afgraven	Houwitserhuls met kruitzakken nr.1 tot 5
001	Trap Dug-out	2 (jodium)ampullen; afdekkapje ontsteker 101; 1/2 fles
002	Loopgraaf	3 Lee-Enfield geweren; veldfles met stop; tentzeil; P14 riempje
003	Loopgraaf	Tandenborstel, mes; vork; lepel; oliebusje; naalden; pijp; veldfles; scheerborstel; loopgravenschop blad; conservenblik; <i>breech cover</i> (beschermt de grendel en trekker van geweer)
004	Loopgraaf	Lee-Enfield geweer; veldfles; rond smeerdoosje
005	Onder duckboard	Kaars
006	Onder duckboard	Hoefijzer (beslag hiel soldaten schoen)
007	Onder duckboard	Scheerborstel
008	Onder duckboard	Koperen gesp
009	-----	-----
010	Loopgraaf	Gasmasker (small box respirator)
011	Loopgraaf	Fragment hoefijzer
012	Loopgraaf	Houten schopje; loopgravenschop blad; glazen waterfles
013	Loopgraaf	Communicatiekabel
014	Afgraven boven dug-out	
015	Loopgraaf	
016	Loopgraaf	Klein flesje
017	Loopgraaf	Fragment hoefijzer; spangesp broek
018	Loopgraaf	
019	Loopgraaf	Steel van loopgravenschop
020	Onder duckboard	
021	Onder duckboard	Zandzakrammen
022	Loopgraaf	Standaard GS knoop
023	Onder duckboard	
024	Kuil/koker	Korte zwijgenstaart; emmer; waterfles, conservenblik; waterfles met wapenschild; HP sausflesje
025	Loopgraaf	Hoefijzer (beslag hiel soldaten schoen); kaars; communicatiekabel
026	Loopgraaf	P14 lederen webbing
027	Onder duckboard	Fragment kaars
028	-----	-----
029	-----	-----
030	Opkuis gp1	Magazijn lader Lee-Enfield geweer
031	Loopgraaf	Steengoed inktpotje; vork; potlood; tinnen zakflesje
032	Loopgraaf	Mills transportkist; cape/tentzeil; veldfles; jodiumampul; blauw jodiumflesje in metalen koker
033	-----	-----
034	Loopgraaf	
035	Loopgraaf	Kepie-insigne

036	Houtstalen	
037	Loopgraaf	Wollen deken; P14 lederen webbing (bajonet/steel loopgravenschop) houder; P07 bajonet met houder; jodiumampullen
038	Loopgraaf	Scheerborstel; jodiumampul; kaarsen
039	Loopgraaf	Scheerborstel
040	Onder duckboard	Klauwhamer (kop)
041	Onder 1ste trede trap dug-out	Kepie; oliebusje; fragment gloeilamp
042	Loopgraaf	
043	Loopgraaf	Cape/tentzeil; tentzeil
044	Onder duckboard	
045	Onder duckboard	Fragment Lewis Gun bipod houder
LV	Losse vondsten	3 veldflessen

////////////////////////////////////